

Концептуальні засади підготовки громадян України до національного спротиву в системі підготовки воєнних кадрів

Conceptual Foundations for Preparing Ukrainian Citizens for National Resistance within the Military Personnel Training System

Євген Камалов

Corresponding author: доктор філософії, доцент, докторант (штатний) науково-методичного центру організації наукової та науково-технічної діяльності, e-mail: Kamalov_evgen@ukr.net, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1994-7144>

Микола Хомік

доктор технічних наук, професор, головний науковий співробітник науково-дослідного управління, e-mail: nkhomik@ukr.net, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1201-7702>

Yevhen Kamalov

Corresponding author: PhD, Associate Professor, full-time doctoral researcher at the Scientific and Methodological Center for the Organization of Scientific and Scientific-Technical Activities, e-mail: Kamalov_evgen@ukr.net, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1994-7144>

Mykola Khomik

Doctor of Technical Sciences, Professor, Chief Researcher of the Research Department, e-mail: nkhomik@ukr.net, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1201-7702>

Національний університет оборони України, м. Київ, Україна

National Defense University of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Received: August 10, 2026 | **Revised:** August 30, 2026 | **Accepted:** August 31, 2026

УДК 355.35:355.23

DOI: <https://doi.org/10.33445/sds.2026.16.4.3>

Мета роботи. Обґрунтувати концептуальні засади підготовки громадян України до національного спротиву та визначити напрями її інтеграції в систему підготовки воєнних кадрів.

Метод дослідження. Використано системний підхід, аналіз і синтез, системний аналіз, структурно-функціональний метод, порівняльний аналіз альтернатив, концептуальне моделювання, елементи стратегічного планування та результативно-орієнтований підхід.

Результати дослідження. Визначено проблеми розвитку ПГрНСпр та причини їх виникнення. Сформовано інерційний, модернізаційний і системно-інтеграційний варіанти розвитку. Обґрунтовано доцільність системно-інтеграційного варіанта та розроблено концептуальну модель, що пов'язує потреби сектору безпеки і оборони, вимоги до військово-навченого людського ресурсу, категорії громадян, рівні підготовки, компетентності, програми, суб'єктів, ресурси й оцінювання результатів. Визначено напрями реалізації моделі, очікувані результати, показники та ресурсне забезпечення.

Теоретична цінність дослідження. Розвинуто концептуальні засади ПГрНСпр та обґрунтовано її функціональне місце в системі підготовки воєнних кадрів.

Практична цінність дослідження. Результати можуть бути використані для розроблення проєкту Концепції ПГрНСпр, програмних і планувальних документів.

Оригінальність дослідження. Запропоновано системно-інтеграційну модель із єдиним циклом формування, оцінювання та коригування результатів підготовки.

Тип статті. Теоретична (концептуальна) стаття.

Purpose. To substantiate the conceptual foundations of preparing Ukrainian citizens for national resistance and to determine the directions for its integration into the military personnel training system.

Method. The study employed a systems approach, analysis and synthesis, systems analysis, the structural-functional method, comparative analysis of alternatives, conceptual modelling, elements of strategic planning, and a results-oriented approach.

Results. The key problems in the development of citizen preparation for national resistance and the causes of their emergence were identified. Three development alternatives were formulated: inertial, modernization, and system-integration. The system-integration option was substantiated, and a conceptual model was developed linking the needs of the security and defence sector, requirements for military-trained human resources, categories of citizens, training levels, competencies, programmes, actors, resources, and results assessment. Directions for implementation, expected results, indicators, and resource requirements were determined.

Theoretical Implications. The conceptual foundations of citizen preparation for national resistance were further developed, and its functional place within the military personnel training system was substantiated.

Practical Implications. The results may be used to develop a draft Concept for preparing Ukrainian citizens for national resistance, as well as relevant programme and planning documents.

Originality. A system-integration model was proposed that combines the formation, assessment, and adjustment of training outcomes within a single cycle.

Article type. Theoretical (conceptual) article.

Ключові слова: національний спротив; підготовка громадян; система підготовки воєнних кадрів; військово-навчений людський ресурс; сектор безпеки і оборони; системно-інтеграційна модель; компетентнісний підхід.

Keywords: National Resistance; Citizen Preparation; Military Personnel Training System; Military-Trained Human Resources; Security and Defence Sector; System-Integration Model; Competency-Based Approach.

Вступ

Триваюча збройна агресія російської федерації проти України зумовила необхідність перегляду принципів і підходів до забезпечення воєнної безпеки держави та посилення готовності суспільства до участі у всеохопній обороні. Досвід ведення бойових дій засвідчив важливість спроможності суспільства до організованого спротиву в забезпеченні обороноздатності держави. Правові та організаційні засади національного спротиву, основи його підготовки і ведення, а також основні складові визначено Законом України “Про основи національного спротиву” [2]. Його положення сформували нормативно-правове підґрунтя для залучення громадян до всеохопної оборони держави.

Одним із пріоритетних завдань у цій сфері є підготовка громадян України до національного спротиву (далі – ПГрНСпр). Така підготовка має забезпечувати формування знань, умінь, навичок і компетентностей, необхідних громадянам для виконання завдань із захисту держави та участі в національному спротиві. Водночас ПГрНСпр необхідно розглядати у взаємозв’язку із системою підготовки воєнних кадрів та потребами сектору безпеки і оборони України (далі – СБО).

Підготовка воєнних кадрів є комплексною багаторівневою системою, спрямованою на формування, розвиток і підтримання професійної компетентності військово-навченого людського ресурсу (далі – ВНР), необхідного для виконання завдань із забезпечення обороноздатності держави. Відповідно, ПГрНСпр і підготовка воєнних кадрів мають спільну цільову спрямованість щодо формування готового та здатного до виконання завдань оборони людського ресурсу, але охоплюють різні категорії осіб, рівні підготовки, суб’єктів і механізми її реалізації.

Зміни нормативно-правового регулювання у сфері національного спротиву, необхідність урахування досвіду ведення бойових дій та розвитку форм і способів застосування сил оборони актуалізують проблему формування цілісної системи ПГрНСпр. Її розв’язання потребує узгодження підготовки різних категорій громадян із системою підготовки воєнних кадрів, визначення взаємозв’язків між суб’єктами підготовки, уніфікації вимог до її змісту та результатів, а також формування підходів до оцінювання набутих компетентностей.

Водночас нормативне визначення окремих складових ПГрНСпр саме по собі не забезпечує їх функціонування як цілісної системи. Потребують наукового обґрунтування її мета, принципи, компоненти, рівні, механізми взаємодії суб’єктів, напрями розвитку та очікувані результати. Особливого значення набуває визначення місця ПГрНСпр у системі підготовки воєнних кадрів та формування єдиних підходів до розвитку відповідних спроможностей СБО.

Таким чином, наукова проблема полягає у невідповідності між потребою у формуванні цілісної, взаємоузгодженої системи підготовки громадян України до національного спротиву та недостатнім концептуальним обґрунтуванням її інтеграції в систему підготовки воєнних кадрів. Розв’язання цієї проблеми потребує розроблення концептуальних положень, які визначатимуть цільову спрямованість ПГрНСпр, її місце в системі підготовки воєнних кадрів, основні компоненти, механізми реалізації та очікувані результати.

Метою дослідження є обґрунтування концептуальних засад підготовки громадян України до національного спротиву та визначення напрямів її інтеграції в систему підготовки воєнних кадрів.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: проаналізувати нормативно-правові та наукові засади ПГрНСпр; визначити основні проблеми її функціонування та причини їх виникнення; обґрунтувати мету та основні напрями розвитку ПГрНСпр; визначити варіанти й способи розв’язання встановлених проблем; сформулювати

концептуальні положення щодо інтеграції ПГрНСпр у систему підготовки військових кадрів; визначити очікувані результати та ресурсні передумови реалізації запропонованого підходу.

Наукова новизна дослідження полягає в розвитку концептуальних засад підготовки громадян України до національного спротиву шляхом обґрунтування її місця та функціональних взаємозв'язків у системі підготовки військових кадрів, а також узгодження мети, рівнів, суб'єктів, змісту, механізмів реалізації та очікуван

Дослідження є продовженням попередніх наукових напрацювань авторів щодо формування методичного підходу до розроблення концепції системи ПГрНСпр та визначення її ознак, властивостей і компонентів [11, 15].

Огляд літератури

Наукове обґрунтування підготовки громадян України до національного спротиву доцільно здійснювати в контексті взаємопов'язаних напрямів досліджень: розвитку системи військової освіти та підготовки військових кадрів; формування системи підготовки громадян до національного спротиву; розвитку концепцій всеохопної оборони; забезпечення суспільної стійкості та цивільної готовності; залучення громадян до забезпечення обороноздатності держави.

Вітер та Оліферук [7] досліджують концептуальні засади розвитку системи військової освіти та обґрунтовують пропозиції щодо її трансформації з урахуванням стандартів, принципів і практик держав – членів НАТО. Важливим для цього дослідження є розгляд військової освіти як системи, розвиток якої потребує узгодження її складових зі змінами безпекового середовища, трансформацією сектору безпеки і оборони та новими вимогами до підготовки військових фахівців.

Артамощенко [8] розглядає розвиток системи військової освіти з позиції формування відповідного програмного документа Кабінету Міністрів України. Методологічною основою запропонованого підходу є оцінювання спільних спроможностей і застосування програмно-проектного управління розвитком системи. Такий підхід має значення для формування концептуальних засад ПГрНСпр, оскільки дає змогу розглядати її розвиток не як сукупність окремих заходів, а як керовану систему взаємопов'язаних компонентів, орієнтованих на формування визначених спроможностей.

Окремий напрям досліджень пов'язаний із розвитком військової педагогіки. Рябовол [9] запропонувала концептуальні положення щодо її розвитку в системі військової освіти. Увагу приділено окремим складовим підготовки персоналу сектору безпеки і оборони, зокрема іншомовній підготовці, розвитку м'яких навичок та військового лідерства. Зазначений підхід підтверджує необхідність адаптації змісту підготовки до змін у безпековому середовищі та до компетентностей, необхідних для різних категорій персоналу.

Безпосередню проблематику ПГрНСпр досліджено Шинкаруком, Печоріним і Никифоровим [10]. Авторами обґрунтовано структурну модель підготовки громадян України до національного спротиву за територіально-зональним принципом та конкретизовано взаємодію органів місцевого самоврядування і суб'єктів сектору безпеки і оборони під час організації підготовки населення в межах територіальних громад. Запропонований підхід розкриває територіальні та організаційні аспекти ПГрНСпр, однак питання її системного взаємозв'язку з підготовкою військових кадрів потребує подальшого дослідження.

У попередніх дослідженнях автори сформували методичні передумови для розроблення такої системи. У праці [11] обґрунтовано методичний підхід до розроблення концепції системи ПГрНСпр в інтересах системи підготовки військових кадрів. Він передбачає послідовне визначення проблеми, причин її виникнення, мети, шляхів і способів розв'язання, очікуваних результатів і ресурсного забезпечення. У праці [15] на основі системного аналізу досліджено ознаки, властивості та компоненти системи ПГрНСпр. Отримані результати

створюють методичне підґрунтя для переходу від дослідження окремих елементів ПГрНСпр до формування цілісних концептуальних засад її розвитку.

Водночас проблематика підготовки громадян до оборони держави виходить за межі національної системи військової освіти та має розглядатися в ширшому контексті сучасних концепцій всеохопної оборони і суспільної стійкості. У міжнародних дослідженнях концепція всеохопної оборони (total defence) розглядається як загальносуспільний підхід до забезпечення національної безпеки, що поєднує військові й цивільні спроможності держави та передбачає залучення до підготовки і реагування не лише збройних сил, а й органів державної влади, місцевого самоврядування, приватного сектору, громадянського суспільства та населення.

Wrange, Bengtsson і Brommesson досліджують відновлення та розвиток моделей всеохопної оборони в північних і балтійських державах та встановлюють тісний взаємозв'язок між total defence і societal resilience. Автори показують, що сучасна модель всеохопної оборони не обмежується військовою складовою, а ґрунтується на поєднанні військових і цивільних спроможностей, готовності суспільства та формуванні спільної культури безпеки. Такий підхід має принципове значення для ПГрНСпр, оскільки дозволяє розглядати підготовленість громадян не ізольовано, а як складову загальної спроможності держави і суспільства до функціонування та спротиву в умовах криз і збройного конфлікту [21].

Pollock і Steen, порівнюючи моделі всеохопної оборони Норвегії та Великої Британії, звертають увагу на складність управління ресурсами та взаємодії численних суб'єктів у системах total defence. На їхню думку, ефективність таких систем залежить не лише від наявності окремих цивільних і військових спроможностей, а й від здатності забезпечити їх взаємодію в межах цілісної системи управління [22]. Це положення є важливим для розроблення концепції ПГрНСпр, оскільки підтверджує необхідність системного узгодження суб'єктів, ресурсів, програм підготовки та очікуваних результатів.

Сучасні підходи НАТО до забезпечення стійкості також ґрунтуються на взаємодії військових і цивільних спроможностей. Суспільна стійкість і цивільна готовність розглядаються як взаємопов'язані елементи колективної та національної оборони. Особливе значення надається загальнодержавним і загальносуспільним підходам, що передбачають координацію діяльності державних органів, приватного сектору та громадянського суспільства [25]. У цьому контексті ПГрНСпр може розглядатися не лише як форма набуття громадянами окремих військових навичок, а як складова ширшої системи забезпечення стійкості держави та підтримання її оборонних спроможностей.

Міжнародний досвід підтверджує різноманітність організаційних моделей залучення громадян до оборони держави. Дослідження досвіду Естонії, Латвії та Литви у 2014–2026 роках показує, що підготовка громадян до національного спротиву в країнах Балтії інтегрується з політикою розвитку збройних сил, територіальною обороною, добровольчими оборонними організаціями, військово-патріотичним вихованням і формуванням суспільної стійкості [16]. Спільною рисою цих моделей є поєднання державних і суспільних механізмів підготовки та орієнтація на підтримання готовності населення до дій в умовах воєнних загроз.

Разом із тим, порівняння міжнародних підходів свідчить, що поняття всеохопної оборони, цивільної готовності та суспільної стійкості не є тотожними підготовці громадян до національного спротиву. Вони охоплюють ширше коло функцій, пов'язаних із забезпеченням безперервності державного управління, функціонуванням критично важливих послуг, цивільно-військовою взаємодією, підтримкою збройних сил та здатністю суспільства адаптуватися до кризових і воєнних умов. Тому механічне перенесення зарубіжних моделей у систему ПГрНСпр є методологічно необґрунтованим. Їх доцільно використовувати як джерело принципів та організаційних практик з урахуванням законодавства України,

структури СБО, досвіду відсічі збройної агресії та національних особливостей організації підготовки громадян.

Проведений аналіз показує, що наявні дослідження охоплюють окремі взаємопов'язані напрями: розвиток військової освіти та системи підготовки воєнних кадрів [7, 8]; розвиток військової педагогіки [9]; організаційно-територіальну модель ПГрНСпр [10]; методичні засади розроблення відповідної концепції та системні характеристики ПГрНСпр [11, 15]; формування моделей всеохопної оборони, суспільної стійкості та цивільної готовності [21, 22, 25]; міжнародний досвід залучення і підготовки громадян до оборони держави [16].

Водночас у проаналізованих дослідженнях недостатньо розкрито механізм системної інтеграції ПГрНСпр у підготовку воєнних кадрів. Зокрема, потребують узгодження мета і результати підготовки, її рівні та категорії учасників, функції суб'єктів, вимоги до програм, механізми забезпечення якості, ресурсне забезпечення та взаємозв'язок між підготовленістю громадян і потребами сектору безпеки і оборони.

Отже, дослідницька прогалина полягає не у відсутності досліджень підготовки громадян до національного спротиву як такої, а у недостатньому науковому обґрунтуванні її місця, функцій та механізмів інтеграції в цілісну систему підготовки воєнних кадрів. Заповнення цієї прогалини потребує формування концептуальних засад, які забезпечують взаємозв'язок між підготовкою громадян, формуванням військово-навченого людського ресурсу та розвитком необхідних спроможностей сектору безпеки і оборони України.

Методологія дослідження

Об'єктом дослідження є процес підготовки громадян України до участі в національному спротиві. Предметом дослідження є концептуальні засади та механізми інтеграції ПГрНСпр у систему підготовки воєнних кадрів.

Методологічною основою дослідження є системний підхід, відповідно до якого ПГрНСпр розглядається як сукупність взаємопов'язаних компонентів, функціонування яких має бути узгоджене з потребами сектору безпеки і оборони України та процесом формування військово-навченого людського ресурсу.

Інформаційну основу дослідження становили нормативно-правові акти України у сфері національної безпеки, оборони та національного спротиву, програмні документи у сфері підготовки воєнних кадрів, а також наукові праці українських і зарубіжних дослідників, присвячені військовій освіті, підготовці громадян до національного спротиву, всеохопній обороні, суспільній стійкості та цивільній готовності.

Для досягнення мети дослідження використано комплекс взаємопов'язаних загальнонаукових і спеціальних методів. Аналіз і синтез застосовано для узагальнення нормативно-правових та наукових положень щодо ПГрНСпр і підготовки воєнних кадрів. Системний аналіз використано для визначення основних компонентів ПГрНСпр та взаємозв'язків між ними. Структурно-функціональний метод застосовано для встановлення місця окремих компонентів ПГрНСпр у системі підготовки воєнних кадрів та визначення їх функціональних взаємозв'язків.

Логіку розроблення концептуальних засад побудовано з використанням методичного підходу, запропонованого авторами в попередньому дослідженні [11]. Він передбачає послідовне визначення проблеми, причин її виникнення, мети розвитку системи, можливих варіантів розв'язання проблеми, шляхів і способів реалізації обраного варіанта, очікуваних результатів та необхідного ресурсного забезпечення.

Для формування мети дослідження, структурування завдань та очікуваних результатів використано елементи стратегічного планування і декомпозиції цілей. Це забезпечило послідовний взаємозв'язок між визначеною проблемою, метою розвитку системи, варіантами її досягнення, очікуваними результатами та необхідними ресурсами.

Для обґрунтування варіанта розвитку ПГрНСпр застосовано порівняльний аналіз альтернатив. Сформовано три варіанти: інерційний, модернізаційний та системно-інтеграційний. Їх порівнювали за критеріями системності, узгодженості з потребами СБО, інтеграції в систему підготовки військових кадрів, наступності підготовки, єдності вимог до компетентностей, міжвідомчої взаємодії, забезпечення якості, адаптивності до змін безпекового середовища та ресурсно-організаційної складності. Результати порівняння використано для обґрунтування системно-інтеграційного варіанта.

Концептуальне моделювання застосовано для побудови функціональної моделі інтеграції ПГрНСпр у систему підготовки військових кадрів. Під час її формування встановлювалися причинно-функціональні зв'язки між військовими загрозами, потребами СБО, необхідними спроможностями, вимогами до військово-навченого людського ресурсу, категоріями громадян, рівнями підготовки, компетентностями, програмами, суб'єктами та ресурсами підготовки, оцінюванням результатів і формуванням підготовленого людського ресурсу.

Для визначення очікуваних результатів застосовано результативно-орієнтований підхід. Для кожної основної групи результатів визначалися відповідні індикатори та способи їх оцінювання. Конкретні кількісні цільові значення не встановлювалися, оскільки їх визначення потребує вихідних даних про потреби СБО, масштаби підготовки та наявне ресурсне забезпечення.

Методологічна послідовність дослідження охоплювала такі етапи: аналіз нормативно-правових і наукових засад ПГрНСпр; визначення проблем та причин їх виникнення; формування мети і принципів розвитку системи; формування та порівняння альтернативних варіантів; обґрунтування системно-інтеграційного варіанта; розроблення концептуальної моделі; визначення шляхів і способів її реалізації; формування очікуваних результатів та показників їх досягнення; визначення основних складових ресурсного забезпечення.

Результати дослідження

1. Визначення та обґрунтування проблеми розвитку системи підготовки громадян України до національного спротиву

Результати проведеного аналізу свідчать, що розвиток системи підготовки громадян України до національного спротиву відбувається в умовах суттєвої трансформації безпекового середовища, зміни характеру військових загроз та зростання потреб сектору безпеки і оборони у підготовленому людському ресурсі. Це зумовлює необхідність розглядати ПГрНСпр не як сукупність окремих навчальних заходів, а як складову системи підготовки військових кадрів, функціонування якої має бути спрямоване на формування визначених компетентностей громадян та задоволення відповідних потреб СБО.

Проведений аналіз нормативно-правових актів, наукових публікацій та організаційних засад ПГрНСпр дав змогу виокремити основні групи проблем, які перешкоджають її функціонуванню як цілісної системи.

Перша група проблем пов'язана з нормативно-організаційною неузгодженістю окремих складових ПГрНСпр. Чинне нормативно-правове регулювання визначає основні засади національного спротиву та окремі напрями підготовки громадян [2, 4, 5], однак потребує подальшого узгодження цілей, завдань, суб'єктів і результатів такої підготовки в межах єдиної системи.

Друга група проблем стосується змісту та взаємоузгодженості програм підготовки. Наявні програми підготовки різних категорій громадян формуються для виконання відповідних завдань окремими суб'єктами підготовки. Водночас відсутність єдиної системи вимог до результатів підготовки ускладнює забезпечення наступності між її рівнями, уніфікацію компетентностей та оцінювання готовності громадян до виконання завдань національного спротиву.

Третя група проблем пов'язана з інтеграцією ПГрНСпр у систему підготовки військових кадрів. Підготовка громадян і підготовка персоналу складових СБО мають спільну спрямованість на забезпечення оборонних потреб держави, проте їхній взаємозв'язок недостатньо формалізований на рівні цілей, програм, стандартів, компетентностей і механізмів оцінювання результатів. Унаслідок цього потенціал ПГрНСпр як одного з джерел формування військово-навченого людського ресурсу використовується не повною мірою.

Четверта група проблем охоплює організацію спільної підготовки та міжвідомчої взаємодії. Виконання завдань національного спротиву потребує узгоджених дій різних складових СБО, органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів. Відповідно, підготовка має забезпечувати не лише набуття індивідуальних компетентностей, а й формування здатності до спільного виконання завдань. Це потребує розвитку механізмів міжвідомчого планування, проведення спільних заходів підготовки та оцінювання їх результативності.

П'ята група проблем пов'язана з кадровим, матеріально-технічним та інфраструктурним забезпеченням. Розширення масштабів ПГрНСпр потребує достатньої кількості підготовлених інструкторів, навчальних центрів, полігонів, навчально-матеріальної бази, сучасних засобів навчання та відповідного фінансового забезпечення. Без розвитку цих складових збільшення кількісного охоплення громадян підготовкою може не забезпечити необхідної якості її результатів.

Шоста група проблем стосується забезпечення якості підготовки. Для функціонування ПГрНСпр як системи необхідне запровадження єдиних підходів до визначення результатів навчання, оцінювання сформованих компетентностей, моніторингу якості підготовки та використання результатів такого моніторингу для коригування програм.

Сьома група проблем зумовлена зміною технологічного характеру сучасної війни. Застосування безпілотних систем, роботизованих комплексів, сучасних засобів зв'язку та інформаційних технологій підвищує вимоги до змісту підготовки громадян. Це потребує систематичного оновлення програм і розвитку відповідної навчально-матеріальної бази.

Узагальнення визначених проблем дає підстави стверджувати, що їх спільною ознакою є недостатня системна узгодженість окремих компонентів ПГрНСпр між собою та з системою підготовки військових кадрів. Отже, ключова проблема полягає не лише в недостатності окремих ресурсів, програм або організаційних механізмів, а у відсутності цілісного концептуального підходу, який пов'язував би потреби СБО, категорії громадян, рівні підготовки, її зміст, суб'єктів, ресурси, механізми забезпечення якості та очікувані результати.

Для систематизації результатів проблемного аналізу встановлені проблеми, їхні прояви та можливі наслідки для функціонування системи ПГрНСпр узагальнено в таблиці 1.

Таблиця 1: Основні проблеми розвитку системи підготовки громадян України до національного спротиву

№ з/п	Проблема	Основний прояв	Наслідок для системи
1	Нормативно-організаційна неузгодженість	Неповна узгодженість цілей, завдань, суб'єктів і результатів підготовки	Фрагментарність функціонування окремих складових ПГрНСпр
2	Неузгодженість програм підготовки	Відмінності у змісті, рівнях та очікуваних результатах підготовки	Недостатня наступність між рівнями підготовки
3	Недостатня інтеграція з підготовкою військових кадрів	Неповний взаємозв'язок цілей, програм, компетентностей і механізмів оцінювання	Обмежене використання ПГрНСпр для формування ВНР
4	Недостатня міжвідомча взаємодія	Обмежені механізми спільного планування і проведення підготовки	Зниження готовності до спільного виконання завдань

№ з/п	Проблема	Основний прояв	Наслідок для системи
5	Обмеження кадрового та ресурсного забезпечення	Недостатність інструкторського потенціалу, інфраструктури та навчально-матеріальної бази	Обмеження масштабів і якості підготовки
6	Недостатній розвиток системи забезпечення якості	Відсутність уніфікованих критеріїв та індикаторів оцінювання результатів	Ускладнення об'єктивного визначення рівня підготовленості громадян
7	Необхідність технологічного оновлення	Потреба в систематичному врахуванні нових технологій і досвіду бойових дій	Ризик невідповідності змісту підготовки сучасним умовам ведення війни

Джерело: розроблено авторами за результатами дослідження.

2. Причини виникнення проблем та напрями необхідних змін

Визначені проблеми мають комплексний характер і зумовлені сукупністю нормативно-правових, організаційних, змістових, кадрових, ресурсних та технологічних чинників.

До нормативно-правових причин належить необхідність подальшого узгодження положень нормативно-правових актів, які регламентують ПГрНСпр, підготовку воєнних кадрів і діяльність відповідних складових СБО. Наявність різних суб'єктів підготовки та сфер їхньої відповідальності потребує формування єдиної концептуальної основи, яка визначатиме місце, функції та взаємозв'язки окремих компонентів системи.

Організаційні причини пов'язані з недостатньою формалізацією механізмів координації між суб'єктами ПГрНСпр. Це ускладнює спільне планування підготовки, розподіл відповідальності, організацію міжвідомчих заходів та забезпечення наступності між різними рівнями підготовки.

Змістові причини полягають у необхідності узгодження програм підготовки з потребами СБО, досвідом ведення бойових дій, сучасними формами і способами застосування сил оборони та розвитком військових технологій. Відсутність єдиної компетентісної основи ускладнює визначення того, які саме результати має забезпечувати кожний рівень ПГрНСпр і яким чином вони пов'язані з подальшою підготовкою воєнних кадрів.

Кадрові причини пов'язані з потребою у формуванні достатнього інструкторського потенціалу. Підготовка громадян у значних масштабах потребує не лише збільшення кількості інструкторів, а й визначення єдиних вимог до їхньої професійної підготовки, сертифікації та підтримання кваліфікації.

Ресурсні причини охоплюють обмеження навчально-матеріальної бази, інфраструктури, фінансування та забезпечення сучасними засобами навчання. Відповідно, розвиток ПГрНСпр має передбачати планування ресурсів одночасно з визначенням цілей, масштабів і очікуваних результатів підготовки.

Технологічні причини зумовлені швидкими змінами засобів і способів ведення бойових дій. Розвиток безпілотних і роботизованих систем, цифрових технологій, засобів зв'язку та інших технологічних напрямів потребує механізму оперативного оновлення змісту підготовки й навчально-матеріальної бази.

Окремою причиною є недостатня формалізація системи забезпечення якості ПГрНСпр. Без визначення результатів навчання, критеріїв, індикаторів і процедур оцінювання складно встановити фактичний рівень підготовленості громадян та оцінити результативність використання ресурсів.

Проведений причинний аналіз показує, що визначені проблеми не можуть бути усунені окремими локальними заходами. Зміна лише програм підготовки без розвитку інструкторського потенціалу та навчально-матеріальної бази не забезпечить необхідного результату. Так само

розширення інфраструктури без визначення єдиних цілей, компетентностей і критеріїв оцінювання не забезпечить системності підготовки. Це обґрунтовує необхідність комплексного варіанта розвитку ПГрНСпр, який одночасно охоплює нормативний, організаційний, змістовий, кадровий, ресурсний та контрольо-оцінювальний компоненти.

3. Мета та принципи розвитку системи ПГрНСпр

Результати проблемного та причинного аналізу дають підстави визначити цільову спрямованість розвитку ПГрНСпр. На відміну від мети цього дослідження, яка полягає в обґрунтуванні концептуальних засад ПГрНСпр, мета розвитку самої системи має відображати результат, який необхідно отримати внаслідок її функціонування.

Метою розвитку системи ПГрНСпр є формування у громадян України визначених компетентностей, необхідних для виконання завдань національного спротиву, та створення підготовленого військово-навченого людського ресурсу відповідно до потреб сектору безпеки і оборони України.

Досягнення визначеної мети потребує переходу від організації окремих заходів підготовки до побудови цілісної багаторівневої системи, у якій зміст і результати кожного рівня підготовки пов'язані з потребами СБО та створюють передумови для подальшого формування і розвитку ВНЛР.

За результатами проведеного аналізу запропоновано такі основні принципи розвитку системи ПГрНСпр:

системність – взаємоузгоджений розвиток нормативного, організаційного, змістового, кадрового, ресурсного та контрольо-оцінювального компонентів ПГрНСпр;

цільова спрямованість – орієнтація підготовки на формування визначених компетентностей та досягнення результатів, що відповідають потребам СБО;

багаторівневність і наступність – побудова підготовки за рівнями зі збереженням логічного взаємозв'язку між попередньо набутими та наступними компетентностями;

компетентнісна орієнтація – визначення результату підготовки через здатність громадянина виконувати відповідні завдання, а не лише через обсяг засвоєних знань або кількість проведених навчальних заходів;

взаємосумісність – узгодження підходів, програм, процедур і результатів підготовки між відповідними складовими СБО та врахування сумісних із національними потребами принципів і практик підготовки держав – членів НАТО;

адаптивність – систематичне оновлення змісту підготовки відповідно до зміни воєнних загроз, досвіду ведення бойових дій, розвитку форм і способів застосування сил оборони та військових технологій;

спільність підготовки – створення умов для формування здатності різних суб'єктів і категорій підготовленого людського ресурсу до узгодженого виконання завдань;

ресурсна обґрунтованість – узгодження масштабів, змісту та результатів підготовки з наявними і перспективними кадровими, фінансовими, матеріально-технічними та інфраструктурними ресурсами;

забезпечення якості – застосування визначених критеріїв, індикаторів та процедур оцінювання результатів підготовки з подальшим використанням отриманих даних для її вдосконалення.

Таким чином, цільова модель розвитку ПГрНСпр має забезпечувати логічний взаємозв'язок між потребами СБО, категоріями громадян, рівнями підготовки, компетентностями, програмами, суб'єктами підготовки, ресурсним забезпеченням та процедурами оцінювання результатів.

4. Обґрунтування варіанта розв'язання проблеми

Комплексний характер визначених проблем передбачає можливість застосування різних підходів до подальшого розвитку ПГрНСпр. Для обґрунтування доцільного варіанта

сформовано три альтернативні підходи, які відрізняються масштабом змін, ступенем системної інтеграції та очікуваними результатами.

Перший варіант – інерційний. Передбачає збереження наявної організаційної моделі ПГрНСпр із внесенням окремих змін до нормативно-правових актів, програм та організації підготовки без суттєвої трансформації взаємозв'язків між її складовими. Перевагою цього варіанта є відносно невисока організаційна складність та можливість використання наявних механізмів і ресурсів. Водночас він не усуває системної неузгодженості між рівнями, суб'єктами, програмами та результатами підготовки, а тому має обмежений потенціал щодо вирішення встановлених проблем.

Другий варіант – модернізаційний. Передбачає цілеспрямоване вдосконалення окремих компонентів ПГрНСпр: оновлення програм, розвиток інструкторського потенціалу, удосконалення навчально-матеріальної бази, розширення використання сучасних технологій, посилення міжвідомчої взаємодії та запровадження окремих процедур забезпечення якості. Перевагою цього варіанта є можливість суттєво покращити окремі характеристики системи без її повної структурної трансформації. Його обмеженням залишається ризик фрагментарності змін, оскільки модернізація окремих компонентів сама по собі не забезпечує їх інтеграції в єдину систему підготовки воєнних кадрів.

Третій варіант – системно-інтеграційний. Передбачає розвиток ПГрНСпр як взаємопов'язаної складової системи підготовки воєнних кадрів. У межах цього варіанта потреби СБО виступають вихідною основою для визначення категорій громадян, рівнів підготовки та необхідних компетентностей. Відповідно до них формуються програми підготовки, визначаються суб'єкти та ресурси, організовується спільна підготовка і здійснюється оцінювання її результатів. Отримані результати використовуються для формування та розвитку військово-навченого людського ресурсу і відповідних спроможностей СБО.

Для порівняння сформованих альтернатив використано критерії системності, узгодженості з потребами СБО, наступності підготовки, можливості забезпечення якості, адаптивності та ресурсно-організаційної складності. Результати порівняння наведено в таблиці 2.

Таблиця 2: Порівняльна характеристика варіантів розвитку системи ПГрНСпр

Критерій	Варіант 1. Інерційний	Варіант 2. Модернізаційний	Варіант 3. Системно-інтеграційний
Масштаб змін	Локальний	Компонентний	Системний
Узгодження з потребами СБО	Часткове	Посилене	Системне
Інтеграція з підготовкою воєнних кадрів	Обмежена	Часткова	Системна концептуальна інтеграція
Наступність рівнів підготовки	Переважаю зберігається наявна	Удосконалюється в окремих компонентах	Формується як єдиний взаємопов'язаний процес
Єдність вимог до компетентностей	Обмежена	Частково уніфікується	Передбачається єдина компетентнісна основа
Міжвідомча взаємодія	У межах чинних механізмів	Посилюється	Вбудовується в систему планування та підготовки
Забезпечення якості	Локальне	Розвивається за окремими напрямками	Єдиний цикл визначення, оцінювання та коригування результатів
Адаптація до досвіду війни і технологічних змін	Ситуативна	Періодична	Систематична
Організаційна складність реалізації	Низька	Середня	Висока

Критерій	Варіант 1. Інерційний	Варіант 2. Модернізаційний	Варіант 3. Системно-інтеграційний
Початкова потреба в ресурсах	Відносно низька	Середня	Відносно висока
Потенціал усунення встановлених системних проблем	Низький	Середній	Високий

Джерело: розроблено авторами за результатами порівняльного аналізу.

Порівняння альтернатив показує, що інерційний варіант має найменшу організаційну та ресурсну складність, однак не забезпечує усунення системних причин визначених проблем. Модернізаційний варіант дає змогу покращити окремі компоненти ПГрНСпр, проте зберігає ризик їх фрагментарного розвитку.

Системно-інтеграційний варіант є найбільш складним щодо організації та ресурсного забезпечення, однак найбільш повно відповідає характеру встановлених проблем. Його перевагою є можливість поєднати в межах єдиної логіки потреби СБО, категорії громадян, рівні та зміст підготовки, компетентності, діяльність суб'єктів, ресурсне забезпечення та оцінювання результатів.

Отже, за результатами порівняльного аналізу для подальшого обґрунтування обрано системно-інтеграційний варіант розвитку ПГрНСпр. Його реалізація передбачає формування такої моделі, у якій ПГрНСпр функціонує не ізольовано, а як взаємопов'язана складова системи підготовки військових кадрів.

5. Концептуальна модель інтеграції ПГрНСпр у систему підготовки військових кадрів

Обґрунтування системно-інтеграційного варіанта розвитку ПГрНСпр потребує визначення функціональних взаємозв'язків між її основними компонентами та системою підготовки військових кадрів. Для цього запропоновано концептуальну модель інтеграції ПГрНСпр у систему підготовки військових кадрів, яка встановлює послідовний зв'язок між військовими загрозами, потребами сектору безпеки і оборони, підготовкою громадян, формуванням військово-навченого людського ресурсу та розвитком необхідних спроможностей СБО (рис. 1).

Як видно з рис. 1, запропонована модель має циклічну структуру та поєднує цільовий, змістовий, організаційно-ресурсний і контрольно-оцінювальний компоненти ПГрНСпр. Її логіка ґрунтується на послідовному перетворенні потреб СБО у вимоги до військово-навченого людського ресурсу, визначенні відповідних категорій громадян, рівнів і результатів їх підготовки, забезпеченні процесу підготовки та оцінюванні досягнутих компетентностей. Наявність зворотного зв'язку забезпечує коригування вимог, програм і ресурсів відповідно до результатів оцінювання та змін безпекового середовища.

Вихідним елементом моделі є військові загрози та зміни безпекового середовища. Результати їх оцінювання є підґрунтям для визначення потреб СБО та необхідних спроможностей для виконання завдань оборони держави і національного спротиву. Визначені спроможності, своєю чергою, формують кількісні та якісні вимоги до військово-навченого людського ресурсу.

Наступним елементом моделі є визначення категорій громадян, які мають бути охоплені відповідними рівнями ПГрНСпр. Для кожної категорії необхідно встановити цільовий рівень підготовленості та сукупність компетентностей, необхідних для виконання визначених завдань. Це створює основу для забезпечення наступності підготовки та її взаємозв'язку із системою підготовки військових кадрів.

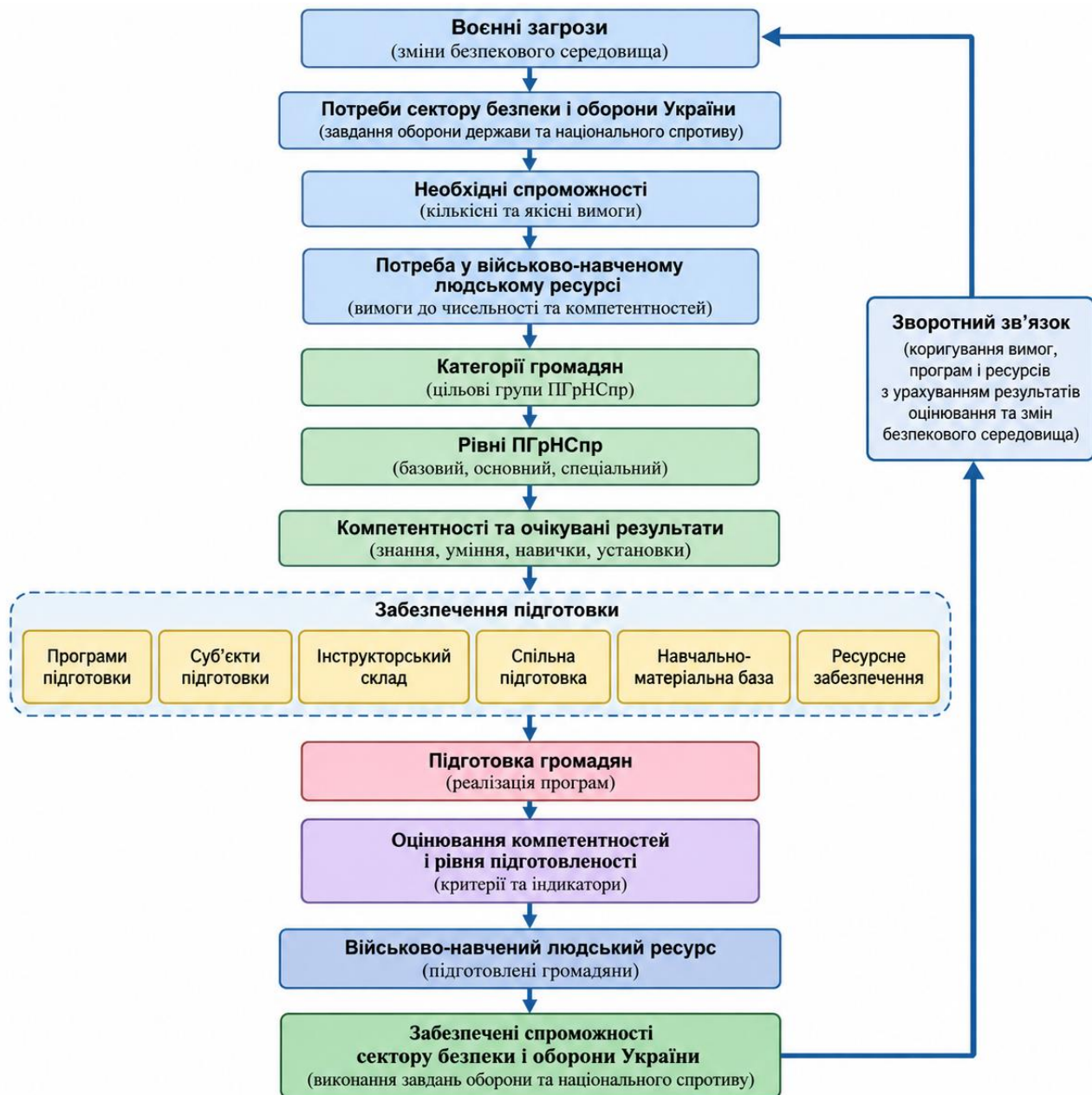

Рисунок 1. Концептуальна модель інтеграції підготовки громадян України до національного спротиву в системі підготовки воєнних кадрів

Джерело: розроблено авторами.

Компетентності та очікувані результати підготовки визначають зміст відповідних навчальних програм. Їх реалізація забезпечується суб'єктами ПГрНСпр із залученням підготовленого інструкторського складу та необхідних фінансових, матеріально-технічних, інфраструктурних й інформаційних ресурсів. При цьому програми різних рівнів мають бути взаємоузгодженими та забезпечувати поступове формування і розвиток визначених компетентностей.

Важливим компонентом моделі є спільна підготовка. Вона має забезпечувати формування не лише індивідуальної готовності громадян, а й здатності до узгоджених дій із відповідними складовими СБО під час виконання завдань національного спротиву. Це потребує розвитку міжвідомчої взаємодії, використання сумісних підходів до планування підготовки та проведення спільних навчальних заходів.

Результати підготовки мають підлягати оцінюванню за визначеними критеріями та індикаторами. Об'єктом оцінювання при цьому є не кількість проведених заходів або осіб, які формально пройшли підготовку, а рівень сформованості визначених компетентностей та готовність громадян до виконання відповідних завдань.

Результати оцінювання виконують у моделі подвійну функцію. По-перше, вони дають змогу визначити рівень підготовленості громадян та ступінь відповідності сформованого ВНЛР потребам СБО. По-друге, вони створюють зворотний зв'язок для коригування програм, змісту підготовки, методик навчання, вимог до інструкторів і ресурсного забезпечення.

Таким чином, запропонована модель передбачає перехід від переважно заходового підходу до результативно-спроможнісної логіки розвитку ПГрНСпр. У цій логіці вихідною умовою є потреби оборони держави, безпосереднім результатом підготовки – сформовані компетентності та підготовлений військово-навчений людський ресурс, а кінцевою спрямованістю – забезпечення необхідних спроможностей сектору безпеки і оборони України.

Принциповою особливістю запропонованої моделі є наявність прямого і зворотного функціонального зв'язку між потребами СБО та результатами ПГрНСпр. Зміна характеру воєнних загроз або потреб СБО має зумовлювати перегляд вимог до ВНЛР, компетентностей, програм і ресурсів підготовки. Водночас результати оцінювання фактичної підготовленості громадян мають використовуватися для коригування системи ПГрНСпр та визначення подальших напрямів її розвитку.

4.6. Шляхи реалізації концептуальної моделі ПГрНСпр

Реалізація запропонованої концептуальної моделі потребує комплексу взаємоузгоджених змін, спрямованих на формування нормативних, організаційних, змістових, кадрових, ресурсних і контрольно-оцінювальних умов інтеграції ПГрНСпр у систему підготовки воєнних кадрів.

Перший напрям – удосконалення нормативно-правового забезпечення ПГрНСпр. Він передбачає узгодження нормативно-правових актів, які регламентують підготовку громадян до національного спротиву, з нормативними засадами функціонування системи підготовки воєнних кадрів. Нормативне регулювання має визначати цілі підготовки, категорії її учасників, рівні, функції та відповідальність суб'єктів, вимоги до результатів і механізми забезпечення якості.

Другий напрям – узгодження програм підготовки. Програми ПГрНСпр мають формуватися на основі визначених компетентностей і забезпечувати наступність між різними рівнями підготовки. Їх зміст необхідно систематично актуалізувати з урахуванням досвіду ведення бойових дій, змін форм і способів застосування сил оборони, розвитку озброєння та військових технологій.

Третій напрям – розвиток спільної підготовки. Підготовка має забезпечувати здатність громадян і відповідних складових СБО до узгодженого виконання завдань національного спротиву. Для цього доцільно розвивати міжвідомчі механізми планування та проведення спільних навчальних заходів із подальшим оцінюванням їх результатів.

Четвертий напрям – розвиток системи підготовки інструкторів. Масштабування ПГрНСпр потребує формування достатнього інструкторського потенціалу. Це передбачає визначення кваліфікаційних вимог до інструкторів, організацію їх підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації та оцінювання професійної готовності до проведення відповідних видів підготовки.

П'ятий напрям – розвиток організаційної структури ПГрНСпр. Необхідним є визначення функціональних взаємозв'язків між суб'єктами підготовки, розмежування їх повноважень і відповідальності, а також формування механізмів координації на державному, регіональному та місцевому рівнях.

Шостий напрям – розвиток навчальної інфраструктури та матеріально-технічної бази. Реалізація програм ПГрНСпр потребує мережі навчальних центрів, полігонів, навчальних

місць, тренажерів, засобів імітації, сучасного обладнання та інших ресурсів. Розвиток інфраструктури має здійснюватися відповідно до масштабів підготовки, визначених категорій громадян і вимог до сформованих компетентностей.

Сьомий напрям – забезпечення взаємосумісності. Зміст і процедури підготовки мають забезпечувати взаємодію різних складових СБО та враховувати принципи і практики підготовки держав – членів НАТО тією мірою, якою вони відповідають законодавству України, досвіду ведення бойових дій і національним потребам оборони.

Восьмий напрям – технологічне оновлення змісту підготовки. Програми ПГрНСпр мають систематично враховувати розвиток безпілотних і роботизованих систем, цифрових технологій, сучасних засобів зв'язку та інших технологій, які змінюють характер виконання завдань національного спротиву. Доцільність включення конкретних технологічних напрямів має визначатися потребами СБО та результатами аналізу досвіду ведення бойових дій.

Дев'ятий напрям – формування системи забезпечення якості ПГрНСпр. Необхідно визначити критерії та індикатори оцінювання рівня сформованості компетентностей, процедури моніторингу результатів підготовки та механізми використання отриманих даних для коригування програм, методик і ресурсного забезпечення.

Десятий напрям – ресурсне забезпечення. Планування розвитку ПГрНСпр має здійснюватися з урахуванням потреб у фінансових, кадрових, матеріально-технічних та інформаційних ресурсах. Обсяг ресурсного забезпечення має визначатися відповідно до цільових показників охоплення громадян, рівнів підготовки, вимог до компетентностей та необхідної інфраструктури.

Таким чином, визначені напрями реалізації не є самостійними ізольованими заходами. Вони забезпечують функціонування відповідних компонентів концептуальної моделі та мають реалізовуватися взаємоузгоджено.

7. Способи реалізації концептуальної моделі

Основним способом реалізації запропонованої моделі є побудова безперервної багаторівневої підготовки громадян, інтегрованої в систему підготовки воєнних кадрів. Її зміст має диференціюватися залежно від категорії громадян, цільового рівня підготовленості та компетентностей, необхідних для виконання відповідних завдань.

На початковому рівні підготовка має забезпечувати формування базових знань, умінь і навичок, необхідних громадянину для усвідомленої участі в забезпеченні оборони держави та діях в умовах воєнних загроз.

Наступні рівні мають забезпечувати формування спеціальних компетентностей відповідно до визначених функцій і можливого залучення громадян до виконання завдань національного спротиву. Зміст такої підготовки має бути узгоджений із відповідними програмами підготовки воєнних кадрів, що забезпечуватиме наступність та можливість подальшого розвитку набутих компетентностей.

Практична реалізація багаторівневої підготовки передбачає поєднання теоретичного навчання, практичних занять, тренувань, ситуаційних і сценарних завдань та спільних навчальних заходів. Пріоритет має надаватися практичній здатності застосовувати набуті знання і навички в умовах, максимально наближених до ситуацій виконання відповідних завдань.

Перехід між рівнями підготовки доцільно пов'язувати не лише з фактом проходження відповідної програми, а з підтвердженням досягнення визначених результатів навчання. Це дасть змогу забезпечити компетентнісну наступність підготовки та сформувати інформаційну основу для оцінювання фактичного стану військово-навченого людського ресурсу.

Реалізація зазначених способів має здійснюватися в межах єдиного циклу: визначення потреб СБО – формування вимог до компетентностей – розроблення та реалізація програм – оцінювання результатів – формування ВНЛР – оцінювання відповідності отриманих результатів потребам СБО – коригування системи підготовки.

8. Очікувані результати та показники їх досягнення

Реалізація системно-інтеграційного варіанта розвитку ПГрНСпр має бути орієнтована на досягнення конкретних результатів, які характеризують не лише масштаби проведеної підготовки, а насамперед її якість, системність та відповідність потребам сектору безпеки і оборони України.

Відповідно до запропонованої концептуальної моделі очікувані результати доцільно визначати на трьох взаємопов'язаних рівнях: результатів функціонування системи ПГрНСпр; результатів безпосередньої підготовки громадян; результатів її інтеграції в систему підготовки воєнних кадрів.

На рівні функціонування системи ПГрНСпр очікується формування узгодженого нормативного, організаційного, змістового, кадрового, ресурсного та контрольно-оцінювального забезпечення підготовки. Це має створити умови для взаємодії суб'єктів ПГрНСпр, забезпечення наступності між її рівнями та систематичного оновлення змісту підготовки відповідно до змін безпекового середовища.

На рівні безпосередньої підготовки громадян очікуваним результатом є набуття визначених компетентностей та досягнення встановленого рівня готовності до виконання відповідних завдань національного спротиву. Відповідно, оцінювання результативності має ґрунтуватися не лише на кількості громадян, охоплених підготовкою, а й на підтвердженому рівні сформованості необхідних компетентностей.

На рівні інтеграції в систему підготовки воєнних кадрів очікується забезпечення взаємозв'язку між результатами ПГрНСпр і формуванням військово-навченого людського ресурсу. Це має забезпечити можливість оцінювання відповідності підготовленого людського ресурсу кількісним та якісним потребам СБО.

Для забезпечення можливості моніторингу реалізації запропонованої концептуальної моделі кожному очікуваному результату має відповідати індикатор та спосіб його оцінювання. Запропоновану систему таких показників наведено в табл. 3.

Таблиця 3: Очікувані результати розвитку ПГрНСпр та показники їх досягнення

№ з/п	Очікуваний результат	Індикатор	Спосіб оцінювання
1	Узгодження нормативно-правового забезпечення ПГрНСпр	Частка нормативних положень і процедур, приведених у відповідність до визначеної моделі ПГрНСпр	Аналіз нормативно-правових і програмних документів
2	Узгодження програм різних рівнів підготовки	Частка програм, побудованих на єдиних вимогах до компетентностей та результатів навчання	Порівняльний аналіз програм підготовки
3	Забезпечення наступності між рівнями ПГрНСпр	Наявність визначених вхідних і вихідних вимог для відповідних рівнів підготовки	Аналіз структури програм та результатів навчання
4	Розширення охоплення громадян підготовкою	Частка громадян відповідних цільових категорій, охоплених визначеними рівнями ПГрНСпр	Статистичний облік учасників підготовки
5	Формування визначених компетентностей громадян	Частка осіб, які підтвердили досягнення встановленого рівня компетентностей	Практичне оцінювання, контрольні та ситуаційні завдання
6	Розвиток інструкторського потенціалу	Кількість і частка інструкторів, які відповідають установленим кваліфікаційним вимогам	Облік, атестація та оцінювання інструкторського складу
7	Розвиток спільної підготовки	Кількість і частка заходів, проведених із залученням декількох відповідних суб'єктів СБО	Аналіз планів, звітів та результатів спільної підготовки

№ з/п	Очікуваний результат	Індикатор	Спосіб оцінювання
8	Розвиток навчально-матеріальної бази	Частка суб'єктів підготовки, забезпечених відповідно до встановлених вимог	Оцінювання стану навчально-матеріальної бази
9	Актуалізація змісту підготовки	Частка програм, оновлених з урахуванням досвіду бойових дій, змін воєнних загроз і розвитку технологій	Періодичний перегляд і порівняльний аналіз програм
10	Запровадження системи забезпечення якості	Частка програм і суб'єктів ПГрНСпр, охоплених процедурами моніторингу та оцінювання	Дані внутрішнього та зовнішнього моніторингу
11	Формування військово-навченого людського ресурсу	Кількість та структура громадян, які підтвердили визначений рівень підготовленості	Облік результатів підготовки за категоріями і рівнями
12	Відповідність сформованого ВНЛР потребам СБО	Ступінь відповідності кількісних і якісних характеристик підготовленого ресурсу визначеним потребам	Порівняння потреб СБО з фактичними результатами підготовки

Джерело: розроблено авторами.

Запропонована система показників реалізує принцип переходу від оцінювання процесу до оцінювання результату. Кількість проведених занять, навчальних заходів або громадян, які формально завершили програму, характеризує переважно масштаб діяльності системи. Натомість її результативність має визначатися рівнем сформованості компетентностей, готовністю до виконання відповідних завдань та ступенем відповідності сформованого ВНЛР потребам СБО.

При цьому наведені індикатори визначають напрями оцінювання, але не встановлюють конкретних цільових значень. Кількісні цільові значення мають визначатися на етапі програмного планування з урахуванням прогнозованих воєнних загроз, потреб СБО, категорій громадян, строків реалізації та наявного ресурсного забезпечення.

Результати моніторингу мають використовуватися не лише для контролю виконання визначених заходів, а й як елемент зворотного зв'язку концептуальної моделі (рис. 1). Виявлення невідповідності між фактичними результатами підготовки та потребами СБО має бути підставою для перегляду вимог до компетентностей, змісту програм, організації підготовки, інструкторського та ресурсного забезпечення.

Отже, результативність розвитку ПГрНСпр пропонується визначати через послідовний взаємозв'язок: **потреби СБО → вимоги до ВНЛР → компетентності → результати підготовки → оцінювання → сформований ВНЛР → відповідність потребам СБО**. Такий підхід забезпечує вимірюваність реалізації запропонованої концептуальної моделі та створює основу для її подальшого коригування.

9. Ресурсне забезпечення реалізації концептуальної моделі

Реалізація запропонованої концептуальної моделі ПГрНСпр потребує відповідного ресурсного забезпечення, обсяг і структура якого мають визначатися з урахуванням потреб сектору безпеки і оборони України, масштабів підготовки, визначених категорій громадян, рівнів ПГрНСпр та цільових показників її розвитку.

Ресурсне забезпечення доцільно розглядати як взаємопов'язану сукупність фінансових, кадрових, матеріально-технічних, інфраструктурних та інформаційно-методичних ресурсів. Їх планування має здійснюватися не ізольовано, а відповідно до завдань і очікуваних результатів функціонування системи.

Фінансове забезпечення має охоплювати витрати на організацію та проведення підготовки, підготовку і професійний розвиток інструкторського складу, створення та

утримання навчальної інфраструктури, придбання і модернізацію навчального обладнання, розроблення та оновлення програм і навчально-методичних матеріалів, а також функціонування системи моніторингу та оцінювання якості підготовки.

Фінансування заходів ПГрНСпр може здійснюватися за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, інших джерел, передбачених законодавством України, а також міжнародної допомоги та інших законних механізмів ресурсної підтримки. Конкретні обсяги фінансування мають визначатися під час розроблення відповідних програм і планів реалізації Концепції на підставі розрахунку потреб у ресурсах.

Кадрове забезпечення передбачає формування необхідного інструкторського, управлінського та допоміжного персоналу. Ключовим елементом є інструкторський потенціал, оскільки масштабування підготовки громадян без відповідного збільшення кількості підготовлених інструкторів може призвести до зниження якості навчання. Тому планування кадрових ресурсів має враховувати кількість громадян, які підлягають підготовці, види та рівні програм, нормативне навчальне навантаження, кваліфікаційні вимоги до інструкторів та необхідність підтримання їх професійної компетентності.

Матеріально-технічне забезпечення має відповідати змісту компетентностей, які формуються на відповідному рівні ПГрНСпр. Воно включає навчальне обладнання, тренажери, засоби імітації, засоби зв'язку, відповідне спорядження, навчальні зразки техніки та інші засоби, необхідні для практичного відпрацювання визначених завдань. Склад матеріально-технічного забезпечення має систематично переглядатися з урахуванням досвіду ведення бойових дій і розвитку технологій.

Інфраструктурне забезпечення охоплює навчальні центри, полігони, спеціалізовані навчальні місця, аудиторний фонд та інші об'єкти, необхідні для реалізації програм ПГрНСпр. Розвиток інфраструктури має здійснюватися з урахуванням територіального розподілу цільових категорій громадян, прогнозованого обсягу підготовки та можливості спільного використання наявної інфраструктури складових СБО.

Інформаційно-методичне забезпечення має включати програми підготовки, навчально-методичні матеріали, стандартизовані процедури оцінювання, інформаційні ресурси та механізми накопичення і використання досвіду. Особливого значення набуває забезпечення оперативного оновлення змісту підготовки відповідно до змін безпекового середовища, досвіду бойових дій та результатів моніторингу ПГрНСпр.

Визначення потреби в ресурсах доцільно здійснювати за принципом «результат – завдання – ресурс». Спочатку визначаються необхідні результати та цільові показники ПГрНСпр, після чого встановлюються завдання і заходи, необхідні для їх досягнення, та розраховуються відповідні кадрові, фінансові, матеріально-технічні й інфраструктурні потреби.

Узагальнений взаємозв'язок між напрямками ресурсного забезпечення та компонентами концептуальної моделі наведено в табл. 4.

Таблиця 4: Ресурсне забезпечення реалізації концептуальної моделі ПГрНСпр

Вид ресурсного забезпечення	Основне призначення	Компонент концептуальної моделі	Основний параметр планування
Фінансове	Фінансування програм, інфраструктури, обладнання, підготовки інструкторів та оцінювання	Усі компоненти системи	Вартість досягнення визначених результатів
Кадрове	Забезпечення необхідного інструкторського та управлінського потенціалу	Суб'єкти та інструкторський склад	Кількість, кваліфікація і навантаження персоналу

Вид ресурсного забезпечення	Основне призначення	Компонент концептуальної моделі	Основний параметр планування
Матеріально-технічне	Забезпечення практичного формування компетентностей	Програми та процес підготовки	Відповідність засобів змісту і масштабам підготовки
Інфраструктурне	Створення умов для проведення підготовки	Навчально-матеріальна база	Пропускна спроможність і територіальна доступність
Інформаційно-методичне	Забезпечення єдності змісту, методик, оцінювання та оновлення програм	Компетентності, програми, оцінювання, зворотний зв'язок	Актуальність, стандартизація та доступність матеріалів

Джерело: розроблено авторами.

Ресурсне планування має бути безпосередньо пов'язане із системою показників, запропонованою в табл. 3. Зміна цільового охоплення громадян, вимог до компетентностей, кількості рівнів підготовки або змісту програм має відповідно змінювати потребу в інструкторах, інфраструктурі, матеріально-технічних засобах та фінансуванні.

Таким чином, ресурсне забезпечення є не окремим завершальним елементом Концепції, а складовою механізму її реалізації. Його обґрунтування має здійснюватися на основі визначених потреб СБО, очікуваних результатів ПГрНСпр та показників їх досягнення. Кількісне визначення обсягів ресурсів потребує окремих розрахунків на етапі розроблення програмних документів і планів реалізації Концепції.

10. Практична реалізація запропонованої Концепції

Практична реалізація запропонованих концептуальних положень потребує їх нормативного та програмного закріплення з визначенням конкретних завдань, заходів, відповідальних виконавців, строків реалізації, обсягів ресурсного забезпечення та цільових значень показників.

Розроблені в дослідженні положення можуть бути використані як методологічна та програмна основа для підготовки проекту Концепції підготовки громадян України до національного спротиву та подальшого розроблення відповідних програмних і планувальних документів.

Практична реалізація Концепції має здійснюватися поетапно. На першому етапі доцільно забезпечити нормативне та організаційне узгодження складових ПГрНСпр, визначення єдиних вимог до компетентностей і результатів підготовки та формування системи показників їх оцінювання. На наступних етапах – забезпечити узгодження програм, розвиток інструкторського потенціалу та навчальної інфраструктури, розширення спільної підготовки, запровадження системи забезпечення якості та масштабування ПГрНСпр відповідно до визначених потреб СБО.

Реалізація Концепції має супроводжуватися періодичним оцінюванням досягнутих результатів. Виявлені відхилення між фактичними показниками підготовленості громадян і визначеними потребами СБО мають використовуватися для коригування програм, ресурсного забезпечення та організації підготовки відповідно до механізму зворотного зв'язку, передбаченого концептуальною моделлю (рис. 1).

Таким чином, запропонована Концепція визначає цільову модель і основні напрями розвитку ПГрНСпр, тоді як її практична реалізація потребує подальшої конкретизації на рівні програмних документів, планів заходів, ресурсних розрахунків та кількісних цільових показників.

Обговорення

Отримані результати підтверджують доцільність розгляду підготовки громадян України до національного спротиву не як сукупності відокремлених навчальних заходів, а як багатокомпонентної системи, функціонально пов'язаної з підготовкою воєнних кадрів та потребами сектору безпеки і оборони України. Запропонований підхід розвиває результати попередніх досліджень [7–11, 15], однак зміщує акцент з удосконалення окремих складових підготовки на формування взаємозв'язків між потребами СБО, вимогами до військово-навченого людського ресурсу, компетентностями громадян, рівнями та програмами підготовки, ресурсним забезпеченням і оцінюванням результатів.

Результати дослідження також узгоджуються з результатами порівняльного аналізу моделей підготовки громадян до національного спротиву в Естонії, Латвії та Литві [16]. Досвід Балтійських держав підтверджує значення системного поєднання військової підготовки громадян, суспільної участі, інституційної взаємодії та формування готовності населення до участі в обороні держави. Водночас запропонована в цьому дослідженні модель відрізняється тим, що основним об'єктом інтеграції визначено ПГрНСпр та систему підготовки воєнних кадрів, а результати підготовки пов'язано з вимогами до військово-навченого людського ресурсу і потребами СБО. Тому досвід Балтійських держав розглядається як джерело релевантних практик, а не як організаційна модель, що може бути безпосередньо перенесена в Україну.

Положення щодо компетентнісної спрямованості підготовки також кореспондують із результатами дослідження розвитку військової педагогіки [9]. Проте в запропонованій моделі компетентності розглядаються не лише як результат освітнього процесу, а як проміжна ланка між потребами СБО та формуванням підготовленого людського ресурсу. Це дозволяє встановити логічний зв'язок між вимогами до результатів підготовки громадян і спроможностями, для забезпечення яких цей ресурс формується.

Отримані результати доповнюють запропоновану в праці [10] структурну модель ПГрНСпр за територіально-зональним принципом. Якщо в зазначеному дослідженні основна увага зосереджена на організації підготовки населення та взаємодії відповідних суб'єктів у межах територіальних громад, то запропонована в цій статті модель розглядає ПГрНСпр з позиції її місця в загальній системі підготовки воєнних кадрів. Територіальна організація підготовки при цьому може розглядатися як один із механізмів практичної реалізації системно-інтеграційної моделі.

Результати дослідження логічно продовжують попередні напрацювання авторів [11, 15]. Раніше було обґрунтовано методичний підхід до розроблення концепції системи ПГрНСпр та досліджено її ознаки, властивості й компоненти. У цій роботі зазначені положення розвинуто шляхом визначення проблем і причин їх виникнення, формування альтернативних варіантів розвитку, обґрунтування системно-інтеграційного варіанта та побудови концептуальної моделі його реалізації. Таким чином, попередні результати виконують методологічну функцію, тоді як результатом цього дослідження є їх систематизація в межах цілісної моделі інтеграції ПГрНСпр у систему підготовки воєнних кадрів.

Запропонований підхід також узгоджується із сучасним міжнародним розумінням всеохопної оборони та суспільної стійкості [19–22, 24]. У таких моделях оборона держави не обмежується діяльністю збройних сил, а передбачає використання військових і цивільних спроможностей, готовність населення, взаємодію державних і недержавних суб'єктів та підтримання здатності суспільства функціонувати в кризових і воєнних умовах. Спільною рисою міжнародних підходів і запропонованої моделі є розгляд підготовленості населення як одного з елементів загальної оборонної спроможності держави.

Водночас запропонована модель не є прямим перенесенням концепції *total defence* на українську систему національного спротиву. Поняття всеохопної оборони, суспільної стійкості

та цивільної готовності є ширшими за ПГрНСпр і охоплюють, крім підготовки населення, забезпечення безперервності державного управління, функціонування критично важливих послуг, економічну стійкість, цивільний захист та інші компоненти. Тому міжнародний досвід у цьому дослідженні використовується передусім для обґрунтування принципів системності, загальносуспільної участі, цивільно-військової взаємодії, адаптивності та орієнтації на спроможності, а не як готова організаційна модель для України.

Порівняння з досвідом Естонії, Латвії та Литви [16] підтверджує доцільність поєднання військових і суспільних механізмів підготовки громадян. Водночас відмінності в законодавстві, інституційній структурі та моделях комплектування сил оборони обмежують можливість прямого перенесення відповідних організаційних рішень. Для України принципове значення має власний досвід відсічі широкомасштабній збройній агресії, який має бути одним із джерел систематичного оновлення змісту ПГрНСпр.

Важливим результатом дослідження є обґрунтування переходу від переважно заходового до результативно-спроможнісного підходу. Кількість проведених занять, навчальних заходів або осіб, охоплених підготовкою, характеризує масштаб функціонування системи, але не дає достатніх підстав для оцінювання її результативності. Запропонований підхід передбачає оцінювання сформованих компетентностей, рівня підготовленості громадян та відповідності сформованого ВНР визначеним потребам СБО.

У цьому аспекті результати дослідження взаємопов'язані з підходом до оцінювання необхідних спроможностей системи національного спротиву та рівня підготовленості громадян [38]. Проте предмети досліджень відрізняються. У праці [38] основна увага приділена методичному апарату оцінювання спроможностей і підготовленості, тоді як у цій статті оцінювання є одним із компонентів ширшої концептуальної моделі. Його функція полягає у забезпеченні зворотного зв'язку між фактичними результатами ПГрНСпр та потребами СБО.

Саме механізм зворотного зв'язку є важливою особливістю запропонованої моделі. Вона передбачає, що зміна воєнних загроз і потреб СБО має спричинити перегляд вимог до військово-навченого людського ресурсу, компетентностей, програм і ресурсного забезпечення. Водночас результати оцінювання фактичної підготовленості громадян мають використовуватися для коригування системи. Таким чином, ПГрНСпр розглядається як адаптивна система, а не як сукупність заздалегідь установлених і незмінних навчальних заходів.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості використання запропонованої моделі, напрямів її реалізації та системи показників як методологічної основи для розроблення проекту Концепції підготовки громадян України до національного спротиву та відповідних програмних і планувальних документів. Запропонована структура дає змогу забезпечити взаємозв'язок між проблемою, метою, шляхами її розв'язання, ресурсами та вимірюваними результатами.

Разом із тим результати дослідження мають певні обмеження. Запропонована модель має концептуальний характер і на цьому етапі не містить кількісного визначення потреб СБО у військово-навченому людському ресурсі, цільових значень показників підготовленості громадян, необхідної чисельності інструкторського складу, пропускну здатності навчальної інфраструктури та обсягів фінансового забезпечення. Встановлення таких параметрів потребує окремих розрахунків із використанням фактичних даних про потреби СБО, цільові категорії громадян, наявні спроможності суб'єктів підготовки та ресурсні обмеження.

Іншим обмеженням є те, що запропонований системно-інтеграційний варіант обґрунтовано шляхом концептуального порівняння альтернатив. Його переваги не перевірялися шляхом експериментального впровадження або кількісного моделювання результатів функціонування всієї системи. Тому наступним етапом дослідження має бути

операціоналізація запропонованої моделі, встановлення кількісних критеріїв та цільових значень показників, а також апробація окремих її компонентів.

Отже, проведене обговорення показує, що запропонована концептуальна модель не заперечує наявні підходи до розвитку військової освіти, ПГрНСпр, всеохопної оборони та оцінювання спроможностей, а інтегрує релевантні для предмета дослідження положення в єдину функціональну логіку. Її відмінність полягає у встановленні взаємозв'язку між війсьними загрозами, потребами СБО, вимогами до військово-навченого людського ресурсу, категоріями та рівнями підготовки громадян, компетентностями, ресурсним забезпеченням, оцінюванням результатів і формуванням необхідних спроможностей.

Висновки

Проведене дослідження дало змогу обґрунтувати концептуальні засади підготовки громадян України до національного спротиву та визначити напрями її інтеграції в систему підготовки військових кадрів.

1. Аналіз нормативно-правових засад, наукових праць і сучасних підходів до підготовки громадян засвідчив необхідність розгляду ПГрНСпр як цілісної багаторівневої системи. Встановлено, що її розвиток потребує узгодження нормативно-організаційного, змістового, кадрового, ресурсного та контрольо-оцінювального компонентів із потребами сектору безпеки і оборони України.

2. Визначено основні проблеми розвитку ПГрНСпр, пов'язані з недостатньою узгодженістю окремих складових системи, забезпеченням наступності між рівнями підготовки, взаємодією її суб'єктів, підготовкою інструкторського складу, розвитком навчально-матеріальної бази, актуалізацією змісту та забезпеченням якості. Обґрунтовано, що вирішення зазначених проблем потребує не сукупності окремих заходів, а системного підходу до розвитку ПГрНСпр.

3. Сформовано три альтернативні варіанти розвитку ПГрНСпр: інерційний, модернізаційний та системно-інтеграційний. За результатами їх порівняння за критеріями системності, узгодженості з потребами СБО, наступності підготовки, забезпечення якості, адаптивності та ресурсно-організаційної складності обґрунтовано доцільність системно-інтеграційного варіанта. Його реалізація передбачає функціональне включення ПГрНСпр у загальну логіку формування військово-навченого людського ресурсу.

4. Розроблено концептуальну модель інтеграції ПГрНСпр у систему підготовки військових кадрів. Модель встановлює послідовний взаємозв'язок між війсьними загрозами, потребами СБО, необхідними спроможностями, вимогами до військово-навченого людського ресурсу, категоріями громадян, рівнями підготовки, компетентностями, програмами, суб'єктами та ресурсами підготовки, оцінюванням її результатів і формуванням підготовленого людського ресурсу.

5. Обґрунтовано механізм зворотного зв'язку запропонованої моделі. Результати оцінювання підготовленості громадян мають використовуватися для визначення ступеня відповідності сформованого ВНЛР потребам СБО та подальшого коригування вимог до компетентностей, змісту програм, організації підготовки й ресурсного забезпечення. Це забезпечує адаптивність системи до змін військових загроз, досвіду бойових дій та розвитку технологій.

6. Визначено основні шляхи та способи реалізації запропонованої моделі. Вони охоплюють удосконалення нормативно-правового забезпечення, узгодження програм підготовки, розвиток спільної підготовки та інструкторського потенціалу, удосконалення організаційної структури й навчально-матеріальної бази, забезпечення взаємосумісності, технологічне оновлення, запровадження системи забезпечення якості та належне ресурсне забезпечення.

7. Запропоновано систему очікуваних результатів та показників їх досягнення. Обґрунтовано доцільність переходу від переважного оцінювання кількості проведених заходів і охоплених підготовкою громадян до оцінювання сформованих компетентностей, рівня підготовленості та відповідності сформованого ВНЛР потребам СБО. Конкретні цільові значення показників мають визначатися на етапі програмного планування з урахуванням фактичних потреб і ресурсних обмежень.

8. Визначено основні складові ресурсного забезпечення реалізації запропонованої моделі: фінансову, кадрову, матеріально-технічну, інфраструктурну та інформаційно-методичну. Запропоновано здійснювати ресурсне планування за послідовністю “результат – завдання – ресурс”, що забезпечує безпосередній зв’язок між очікуваними результатами ПГрНСпр та ресурсами, необхідними для їх досягнення.

Науковим результатом дослідження є розвиток концептуальних засад ПГрНСпр шляхом обґрунтування її функціонального місця в системі підготовки воєнних кадрів та побудови системно-інтеграційної моделі, яка поєднує потреби СБО, вимоги до військово-навченого людського ресурсу, категорії громадян, рівні підготовки, компетентності, організаційно-ресурсне забезпечення та оцінювання результатів у межах єдиного циклу зі зворотним зв’язком.

Практичне значення результатів дослідження полягає в можливості використання запропонованої моделі, шляхів її реалізації та системи показників як методологічної основи для розроблення проекту Концепції підготовки громадян України до національного спротиву, а також відповідних програмних і планувальних документів.

Перспективи подальших досліджень пов’язані з операціоналізацією запропонованої моделі, кількісним визначенням потреб СБО у військово-навченому людському ресурсі, розробленням методики оцінювання рівня сформованості компетентностей, встановленням цільових значень показників, визначенням необхідного ресурсного забезпечення та апробацією окремих компонентів моделі.

Фінансування

Це дослідження не отримало конкретної фінансової підтримки.

Конкуруючі інтереси

Автори заявляють, що у них немає конкуруючих інтересів.

Використання штучного інтелекту

Під час підготовки рукопису автори використовували ChatGPT (OpenAI) як допоміжний інструмент для систематизації попередньо відібраних авторами матеріалів, мовностилістичного редагування, удосконалення структури окремих фрагментів тексту та технічної перевірки рукопису. Використання системи не замінювало самостійного наукового аналізу та авторського оцінювання джерел. Концепція і методологія дослідження, наукова аргументація, результати, висновки та практичні пропозиції сформовані та остаточно затверджені авторами. Автори перевірили використані джерела та фактичні твердження і несуть повну відповідальність за достовірність, оригінальність та зміст рукопису.

Список використаних джерел

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020> (дата звернення: 05.08.2026).

2. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20> (дата звернення: 05.08.2026).
3. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 05.08.2026).
4. Про функціонування центрів підготовки громадян до національного спротиву : постанова Кабінету Міністрів України від 18.04.2025 № 478. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/478-2025-%D0%BF> (дата звернення: 05.08.2026).
5. Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих питань підготовки громадян України до національного спротиву : Закон України від 25.03.2026 № 4826-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4826-IX> (дата звернення: 05.08.2026).
6. Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм : постанова Кабінету Міністрів України від 31.01.2007 № 106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2007-%D0%BF> (дата звернення: 05.08.2026).
7. Вітер Д., Оліферук В. Концепція розвитку системи військової освіти України. Військова освіта. 2021. № 44. С. 29–42. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2021-44/29-42>.
8. Артамощенко В. С. Розвиток системи військової освіти. Розроблення програмного документа Кабінету Міністрів України. Наука і оборона. 2021. № 4. С. 26–33. DOI: <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2021-17-4-26-33>.
9. Рябовол Л. Концепція розвитку військової педагогіки. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. 2025. № 220. С. 94–100. DOI: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-220-94-100>.
10. Шинкарук О. М., Печорін О. М., Никифоров О. В. Обґрунтування структурної моделі підготовки громадян України до національного спротиву за територіально-зональним принципом. Наука і оборона. 2024. № 1. С. 22–26. DOI: <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2024-24-1-22-26>.
11. Камалов Є., Харабара В. Методичний підхід до розроблення концепції підготовки громадян України до національного спротиву в інтересах підготовки воєнних кадрів. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України. 2026. № 1(87). С. 61–68. DOI: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2026-1-87/61-68>.
12. Kamalov E. The basic training of Ukrainian citizens for national resistance in the framework of the Territorial Defense Forces. Social Development and Security. 2025. Vol. 15, No. 5. P. 79–84. DOI: <https://doi.org/10.33445/sds.2025.15.5.6>.
13. Kamalov E. Preparation of Ukrainian citizens for national resistance: Tasks of military-patriotic education and its role in the system of military personnel training. Social Development and Security. 2025. Vol. 15, No. 6. P. 58–69. DOI: <https://doi.org/10.33445/sds.2025.15.6.6>.
14. Камалов Є. Стан та особливості змісту (функціонування) підготовки громадян до національного спротиву. International Scientific Journal “Military Science”. 2025. Vol. 3, No. 3. P. 212–225. DOI: <https://doi.org/10.62524/msj.2025.3.3.17>.
15. Kamalov E., Zabolotnyi O., Kryvoruchko I. System of preparing citizens of Ukraine for national resistance: Features, attributes, and components. Social Development and Security. 2026. Vol. 16, No. 2. P. 19–32. DOI: <https://doi.org/10.33445/sds.2026.16.2.2>.
16. Kamalov E., Poltorakov O. Citizen preparation for national resistance as a component of Armed Forces development policy: The experience of the Baltic States (2014–2026). Social Development and Security. 2026. Vol. 16, No. 3. P. 143–152. DOI: <https://doi.org/10.33445/sds.2026.16.3.10>.
17. Semenenko O., Hurkovskiy V., Romanenko Y., Verbovenko O., Mytchenko S. State defense capability: Organizational and legal aspects of preparing citizens for national resistance.

- International Scientific Journal "Military Science". 2025. Vol. 3, No. 2. P. 226–239. DOI: <https://doi.org/10.62524/msj.2025.3.2.17>.
18. Bovsunovska N., Boreiko O., Harlinska A., Korniiuchuk Y. Basic general military training (BGMT) in higher education institutions as a factor in forming leadership competence and citizens' readiness for national resistance. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Pedagogical Sciences*. 2026. No. 1(124). DOI: [https://doi.org/10.35433/pedagogy.1\(124\).2026.1](https://doi.org/10.35433/pedagogy.1(124).2026.1).
19. Reznikova O., Korniievskiy O. Resilience of the Ukrainian society in wartime: Components and influencing factors. *Eastern Journal of European Studies*. 2024. Vol. 15, No. 1. P. 113–133. DOI: <https://doi.org/10.47743/ejes-2024-0105>.
20. Cherleniak I., Tokar M. Effective governance and the doctrine of "total defence" as factors of state stability in wartime. *Democratic Governance*. 2024. Vol. 17, No. 1. P. 5–17. DOI: <https://doi.org/10.23939/dg2024.05>.
21. Wrangé J., Bengtsson R., Brommesson D. Resilience through total defence: Towards a shared security culture in the Nordic–Baltic region? *European Journal of International Security*. 2024. Vol. 9, No. 4. P. 511–532. DOI: <https://doi.org/10.1017/eis.2024.15>.
22. Pollock K., Steen R. Total Defence Resilience: Viable or not during COVID-19? A comparative study of Norway and the UK. *Risk, Hazards & Crisis in Public Policy*. 2021. Vol. 12, No. 1. P. 73–109. DOI: <https://doi.org/10.1002/rhc3.12207>.
23. Jordan J. W. Evolution of the concept of total defence in the Baltic States. *Rozprawy Społeczne/Social Dissertations*. 2024. Vol. 18, No. 1. P. 315–344. DOI: <https://doi.org/10.29316/rs/188761>.
24. Jacuch A. Defending Europe: Strengthening resilience through civil preparedness. *Politeja*. 2024. Vol. 21, No. 6(93). P. 245–265. DOI: <https://doi.org/10.12797/Politeja.21.2024.93.11>.
25. Jacuch A. Security and defense challenges – civil preparedness in NATO. *Scientific Journal of the Military University of Land Forces*. 2020. Vol. 52, No. 2(196). P. 270–280. DOI: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0014.2532>.
26. Jauhainen L., Schiffing S. Comparing the resilience objectives of Finnish comprehensive security model and the NATO baseline requirements for resilience. *Journal of Military Studies*. 2025. Vol. 14, No. 1. P. 33–47. DOI: <https://doi.org/10.2478/jms-2025-0003>.
27. Pursiainen C. H., Karlsson Ø. N., Johansson J. Total defence as multilevel governance: Nordic security in the context of the EU and NATO. *Frontiers in Political Science*. 2026. Vol. 8. Art. 1767023. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpos.2026.1767023>.
28. Mazurkiewicz A., Ossa H. Deterrence through resilience and civil preparedness: The comprehensive and militarised models of civil defence. *Global Policy*. 2026. DOI: <https://doi.org/10.1111/1758-5899.70178>.
29. Gajauskaite I. Defining societal resilience as a defensive power. *Democratic Resilience in the Baltics*. Vol. 2: Societal Resilience as a Defensive Power / ed. by R. Smaliukiene, D. Schultz, V. Giedraityte. Springer, 2026. P. 3–22. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-032-10146-4_1.
30. Ploom I., Veebel V. Modelling and measuring resilience: Some methodological considerations in the case of Estonia. *Democratic Resilience in the Baltics*. Vol. 2: Societal Resilience as a Defensive Power / ed. by R. Smaliukiene, D. Schultz, V. Giedraityte. Springer, 2026. P. 23–48. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-032-10146-4_2.
31. Silm K., Truusa T.-T., Torpan S., Kasearu K. Resilience and will to defend: Foundation of national security in small states. *Democratic Resilience in the Baltics*. Vol. 2: Societal Resilience as a Defensive Power / ed. by R. Smaliukiene, D. Schultz, V. Giedraityte. Springer, 2026. P. 51–67. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-032-10146-4_3.
32. Giedraitytė V., Miežanskienė R. Strategies for enhancing civil participation in national security: Case of Lithuania. *Democratic Resilience in the Baltics*. Vol. 2: Societal Resilience as a

- Defensive Power / ed. by R. Smaliukiene, D. Schultz, V. Giedraityte. Springer, 2026. P. 69–89. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-032-10146-4_4.
33. Kazlauskaitė Markelienė R. Civic resilience and defence preparedness: Training citizens to defend their country. Democratic Resilience in the Baltics. Vol. 2: Societal Resilience as a Defensive Power / ed. by R. Smaliukiene, D. Schultz, V. Giedraityte. Springer, 2026. P. 91–109. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-032-10146-4_5.
34. Berzina I. The civic dimension of resilience: The case of Latvia and Finland. Democratic Resilience in the Baltics. Vol. 2: Societal Resilience as a Defensive Power / ed. by R. Smaliukiene, D. Schultz, V. Giedraityte. Springer, 2026. P. 111–125. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-032-10146-4_6.
35. Leitlande G. National identity as Ukraine's source of societal resolve: What are the main takeaways for Latvia? Democratic Resilience in the Baltics. Vol. 2: Societal Resilience as a Defensive Power / ed. by R. Smaliukiene, D. Schultz, V. Giedraityte. Springer, 2026. P. 129–144. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-032-10146-4_7.
36. Gvineria S., Bankauskaite D., Struberga S., Nazarov M., Teperik D. Exploring interdependencies between identity and resilience: Lessons from the war in Ukraine for the Baltic States. Democratic Resilience in the Baltics. Vol. 2: Societal Resilience as a Defensive Power / ed. by R. Smaliukiene, D. Schultz, V. Giedraityte. Springer, 2026. P. 181–207. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-032-10146-4_10.
37. Uksaitė S. Civil resistance campaigns in Lithuania: How does the Ministry of National Defense implement advertising campaign strategies? Vilnius University Open Series: Komunikacija ir informacija. Studentų mokslinių darbų almanachas. 2025. P. 126–142. DOI: <https://doi.org/10.15388/K-ir-I.2025.8>.
38. Kamalov Y., Semenenko A., Remez V., Rybak D. Method for assessing the required capabilities of the national resistance system and the level of citizens' preparedness considering the predicted level of military threats. International Scientific Journal "Military Science". 2026. Vol. 4, No. 2. DOI: <https://doi.org/10.62524/msj.2026.4.2.27>.

References

1. President of Ukraine. (2020). *Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku "Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy"* [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of September 14, 2020 "On the National Security Strategy of Ukraine"] (Decree No. 392/2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020>
2. Verkhovna Rada of Ukraine. (2021). *Pro osnovy natsionalnoho sprotyvu* [On the fundamentals of national resistance] (Law of Ukraine No. 1702-IX, July 16, 2021). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20>
3. Verkhovna Rada of Ukraine. (2018). *Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy* [On the national security of Ukraine] (Law of Ukraine No. 2469-VIII, June 21, 2018). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
4. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2025). *Pro funktsionuvannia tsentriv pidhotovky hromadian do natsionalnoho sprotyvu* [On the functioning of centres for preparing citizens for national resistance] (Resolution No. 478, April 18, 2025). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/478-2025-%D0%BF>
5. Verkhovna Rada of Ukraine. (2026). *Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo okremykh pytan pidhotovky hromadian Ukrainy do natsionalnoho sprotyvu* [On amendments to certain laws of Ukraine concerning specific issues of preparing Ukrainian citizens for national resistance] (Law of Ukraine No. 4826-IX, March 25, 2026). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4826-IX>

6. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2007). *Pro zatverdzhennia Poriadku rozroblennia ta vykonannia derzhavnykh tsilovykh prohram* [On approval of the procedure for development and implementation of state target programs] (Resolution No. 106, January 31, 2007). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2007-%D0%BF>
7. Viter, D., & Oliferuk, V. (2021). Kontseptsiiia rozvytku systemy viiskovoi osvity Ukrainy [Concept for the development of the military education system of Ukraine]. *Viiskova osvita*, 44, 29–42. <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2021-44/29-42>
8. Artamoshchenko, V. S. (2021). Rozvytok systemy viiskovoi osvity. Rozroblennia prohramnoho dokumenta Kabinetu Ministriv Ukrainy [Development of the military education system. Development of a program document of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. *Nauka i oborona*, (4), 26–33. <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2021-17-4-26-33>
9. Riabovol, L. (2025). Kontseptsiiia rozvytku viiskovoi pedahohiky [Concept for the development of military pedagogy]. *Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky*, (220), 94–100. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-220-94-100>
10. Shynkaruk, O. M., Pechorin, O. M., & Nykyforov, O. V. (2024). Obgruntuvannia strukturnoi modeli pidhotovky hromadian Ukrainy do natsionalnogo sprotyvu za terytorialno-zonalnym pryntsyptom [Substantiation of the structural model for preparing Ukrainian citizens for national resistance according to the territorial-zonal principle]. *Nauka i oborona*, (1), 22–26. <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2024-24-1-22-26>
11. Kamalov, E., & Kharabara, V. (2026). Metodychnyi pidkhid do rozroblennia kontseptsii pidhotovky hromadian Ukrainy do natsionalnogo sprotyvu v interesakh pidhotovky voiennykh kadriv [A methodological approach to developing the concept of preparing Ukrainian citizens for national resistance in the interests of military personnel training]. *Zbirnyk naukovykh prats Tsentru voienno-stratehichnykh doslidzhen Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*, 1(87), 61–68. <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2026-1-87/61-68>
12. Kamalov, E. (2025). The basic training of Ukrainian citizens for national resistance in the framework of the Territorial Defense Forces. *Social Development and Security*, 15(5), 79–84. <https://doi.org/10.33445/sds.2025.15.5.6>
13. Kamalov, E. (2025). Preparation of Ukrainian citizens for national resistance: Tasks of military-patriotic education and its role in the system of military personnel training. *Social Development and Security*, 15(6), 58–69. <https://doi.org/10.33445/sds.2025.15.6.6>
14. Kamalov, E. (2025). Stan ta osoblyvosti zmistu (funktsionuvannia) pidhotovky hromadian do natsionalnogo sprotyvu [State and specific features of the content (functioning) of preparing citizens for national resistance]. *International Scientific Journal "Military Science"*, 3(3), 212–225. <https://doi.org/10.62524/msj.2025.3.3.17>
15. Kamalov, E., Zabolotnyi, O., & Kryvoruchko, I. (2026). System of preparing citizens of Ukraine for national resistance: Features, attributes, and components. *Social Development and Security*, 16(2), 19–32. <https://doi.org/10.33445/sds.2026.16.2.2>
16. Kamalov, E., & Poltorakov, O. (2026). Citizen preparation for national resistance as a component of Armed Forces development policy: The experience of the Baltic States (2014–2026). *Social Development and Security*, 16(3), 143–152. <https://doi.org/10.33445/sds.2026.16.3.10>
17. Semenenko, O., Hurkovskiy, V., Romanenko, Y., Verbovenko, O., & Mytchenko, S. (2025). State defense capability: Organizational and legal aspects of preparing citizens for national resistance. *International Scientific Journal "Military Science"*, 3(2), 226–239. <https://doi.org/10.62524/msj.2025.3.2.17>
18. Bovsunovska, N., Boreiko, O., Harlinska, A., & Korniiichuk, Y. (2026). Basic general military training (BGMT) in higher education institutions as a factor in forming leadership competence and citizens' readiness for national resistance. *Zhytomyr Ivan Franko State*

- University Journal. Pedagogical Sciences, 1(124).
[https://doi.org/10.35433/pedagogy.1\(124\).2026.1](https://doi.org/10.35433/pedagogy.1(124).2026.1)
19. Reznikova, O., & Korniiievskyi, O. (2024). Resilience of the Ukrainian society in wartime: Components and influencing factors. *Eastern Journal of European Studies*, 15(1), 113–133. <https://doi.org/10.47743/ejes-2024-0105>
 20. Cherleniak, I., & Tokar, M. (2024). Effective governance and the doctrine of “total defence” as factors of state stability in wartime. *Democratic Governance*, 17(1), 5–17. <https://doi.org/10.23939/dg2024.05>
 21. Wrangle, J., Bengtsson, R., & Brommesson, D. (2024). Resilience through total defence: Towards a shared security culture in the Nordic–Baltic region? *European Journal of International Security*, 9(4), 511–532. <https://doi.org/10.1017/eis.2024.15>
 22. Pollock, K., & Steen, R. (2021). Total Defence Resilience: Viable or not during COVID-19? A comparative study of Norway and the UK. *Risk, Hazards & Crisis in Public Policy*, 12(1), 73–109. <https://doi.org/10.1002/rhc3.12207>
 23. Jordan, J. W. (2024). Evolution of the concept of total defence in the Baltic States. *Rozprawy Społeczne/Social Dissertations*, 18(1), 315–344. <https://doi.org/10.29316/rs/188761>
 24. Jacuch, A. (2024). Defending Europe: Strengthening resilience through civil preparedness. *Politeja*, 21(6/93), 245–265. <https://doi.org/10.12797/Politeja.21.2024.93.11>
 25. Jacuch, A. (2020). Security and defense challenges – civil preparedness in NATO. *Scientific Journal of the Military University of Land Forces*, 52(2/196), 270–280. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0014.2532>
 26. Jauhiainen, L., & Schiffing, S. (2025). Comparing the resilience objectives of Finnish comprehensive security model and the NATO baseline requirements for resilience. *Journal of Military Studies*, 14(1), 33–47. <https://doi.org/10.2478/jms-2025-0003>
 27. Pursiainen, C. H., Karlsson, Ø. N., & Johansson, J. (2026). Total defence as multilevel governance: Nordic security in the context of the EU and NATO. *Frontiers in Political Science*, 8, Article 1767023. <https://doi.org/10.3389/fpos.2026.1767023>
 28. Mazurkiewicz, A., & Ossa, H. (2026). Deterrence through resilience and civil preparedness: The comprehensive and militarised models of civil defence. *Global Policy*. <https://doi.org/10.1111/1758-5899.70178>
 29. Gajauskaite, I. (2026). Defining societal resilience as a defensive power. In R. Smaliukienė, D. Schultz, & V. Giedraitė (Eds.), *Democratic resilience in the Baltics: Vol. 2. Societal resilience as a defensive power* (pp. 3–22). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-032-10146-4_1
 30. Ploom, I., & Veebel, V. (2026). Modelling and measuring resilience: Some methodological considerations in the case of Estonia. In R. Smaliukienė, D. Schultz, & V. Giedraitė (Eds.), *Democratic resilience in the Baltics: Vol. 2. Societal resilience as a defensive power* (pp. 23–48). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-032-10146-4_2
 31. Silm, K., Truusa, T.-T., Torpan, S., & Kasearu, K. (2026). Resilience and will to defend: Foundation of national security in small states. In R. Smaliukienė, D. Schultz, & V. Giedraitė (Eds.), *Democratic resilience in the Baltics: Vol. 2. Societal resilience as a defensive power* (pp. 51–67). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-032-10146-4_3
 32. Giedraitė, V., & Miežanskienė, R. (2026). Strategies for enhancing civil participation in national security: Case of Lithuania. In R. Smaliukienė, D. Schultz, & V. Giedraitė (Eds.), *Democratic resilience in the Baltics: Vol. 2. Societal resilience as a defensive power* (pp. 69–89). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-032-10146-4_4
 33. Kazlauskaitė Markelienė, R. (2026). Civic resilience and defence preparedness: Training citizens to defend their country. In R. Smaliukienė, D. Schultz, & V. Giedraitė (Eds.), *Democratic resilience in the Baltics: Vol. 2. Societal resilience as a defensive power* (pp. 91–109). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-032-10146-4_5

34. Berzina, I. (2026). The civic dimension of resilience: The case of Latvia and Finland. In R. Smaliukienė, D. Schultz, & V. Giedraitė (Eds.), *Democratic resilience in the Baltics: Vol. 2. Societal resilience as a defensive power* (pp. 111–125). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-032-10146-4_6
35. Leitlände, G. (2026). National identity as Ukraine's source of societal resolve: What are the main takeaways for Latvia? In R. Smaliukienė, D. Schultz, & V. Giedraitė (Eds.), *Democratic resilience in the Baltics: Vol. 2. Societal resilience as a defensive power* (pp. 129–144). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-032-10146-4_7
36. Gvineria, S., Bankauskaitė, D., Struberga, S., Nazarov, M., & Teperik, D. (2026). Exploring interdependencies between identity and resilience: Lessons from the war in Ukraine for the Baltic States. In R. Smaliukienė, D. Schultz, & V. Giedraitė (Eds.), *Democratic resilience in the Baltics: Vol. 2. Societal resilience as a defensive power* (pp. 181–207). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-032-10146-4_10
37. Uksaitė, S. (2025). Civil resistance campaigns in Lithuania: How does the Ministry of National Defense implement advertising campaign strategies? *Vilnius University Open Series: Komunikacija ir informacija. Studentų mokslinių darbų almanachas*, 126–142. <https://doi.org/10.15388/K-ir-I.2025.8>
38. Kamalov, Y., Semenenko, A., Remez, V., & Rybak, D. (2026). Method for Assessing the Required Capabilities of the National Resistance System and the Level of Citizens' Preparedness Considering the Predicted Level of Military Threats. *International Scientific Journal «Military Science»*, 4(2), 342–356. <https://doi.org/10.62524/msj.2026.4.2.27>

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons «Attribution» 4.0.